ЗМІСТ

Кохана. Кохана

КУПИТИ

Переглянути та купити книгу на **book2go.com.ua**

Про книгу

Сет народилася рабинею та втекла до вільного штату Огайо, але й вісімнадцять років по тому не почувається вільною. Вона пережила немислиме й не збожеволіла, проте досі перебуває в полоні спогадів про «Милий Дім», прекрасну кентуккську плантацію, де сталося стільки жахливих речей. У будинку № 124, де зараз мешкає Сет із донькою Денвер, переплелися минуле й сьогодення, реальне та містичне, думки й почуття колишніх і теперішніх пожильців. Жінку переслідує привид її дитини, яка померла безіменною і на надгробку якої викарбувано єдине слово: «Кохана».

Натхненна історією рабині Маргарет Гарнер, лауреатка Нобелівської та Пулітцерівської премій Тоні Моррісон присвятила роман понад шістдесяти мільйонам чорношкірих невільників і їхніх нащадків, загиблих від трансатлантичної работоргівлі.

НОБЕЛІВСЬКА
ТА ПУЛІТЦЕРІВСЬКА
ПРЕМІЇ

Тоні Моррісон

КОХАНА

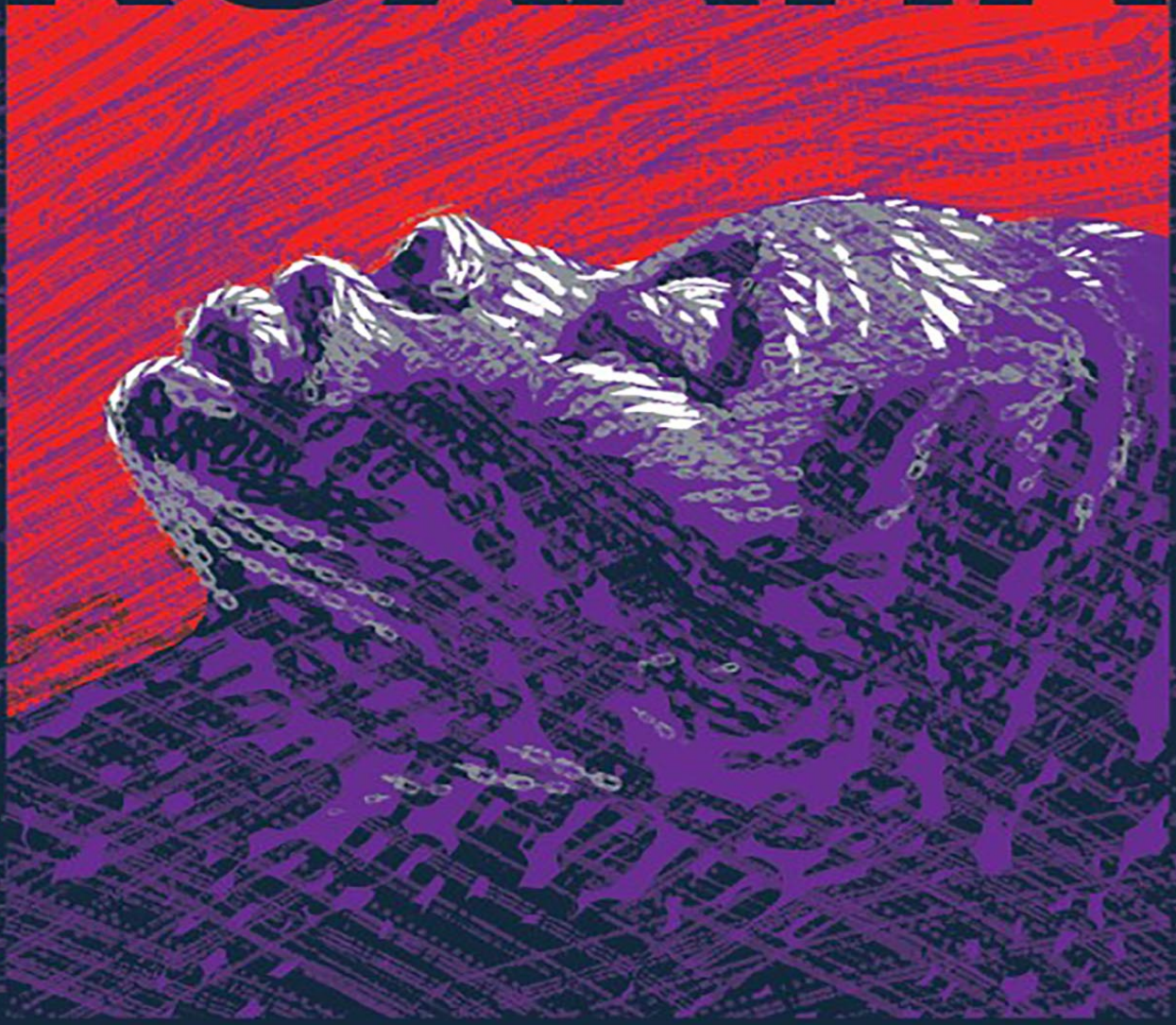

ФАБУЛА
ВИДАВНИЧИЙ ДІМ

Тоні Моррісон

КОХАНА

Роман

Видавничий дім «Фабула»
2024

Оригінальна назва твору: Beloved.

Copyright © 1987 by Toni Morrison

© С. Орлова, пер. з англ., 2017

© ВД «Фабула», 2024

ISBN 978-617-522-276-8 (epub)

All rights reserved. Усі права збережено.
Жодної частини цієї книжки не може бути відтворено або передано в будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включно з фотокопією, записом чи будь-якою системою зберігання та пошуку інформації, без письмового дозволу власників авторських прав.

Електронна версія створена за виданням:

Моррісон Тоні

М79 Кохана. Роман / пер. з англ. С. Орлова. — Харків : ВД «Фабула», 2024. — 368 с.

ISBN 978-617-522-275-1

Сет народилася рабинею та втекла до вільного штату Огайо, але й вісімнадцять років по тому не почувається вільною. Вона пережила немислиме й не збожеволіла, проте досі перебуває в полоні спогадів про «Милий Дім», прекрасну кентуккську плантацію, де сталося стільки жахливих речей. У будинку № 124, де зараз мешкає Сет із донькою Денвер, переплелися минуле й сьогодення, реальне та містичне, думки й почуття колишніх і теперішніх пожильців. Жінку переслідує привид її дитини, яка померла безіменною і на надгробку якої викарбувано єдине слово: «Кохана».

Натхненна історією рабині Маргарет Гарнер, лауреатка Нобелівської та Пулітцерівської премій Тоні Моррісон присвятила роман понад шістдесяти мільйонам чорношкірих невільників і їхніх нащадків, загиблих від трансатлантичної работоргівлі.

УДК 82-31

Шановний читачу!

Спасибі, що придбали цю книгу.

Нагадуємо, що вона є об’єктом Закону України «Про авторське і суміжні право», порушення якого карається за статтею 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права і суміжних прав» штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп’ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Повторне порушення карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та

знищенням всіх примірників, матеріальних носіїв комп’ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- і відеокасет, дискет, інших носіїв інформації, обладнання та матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Кримінальне переслідування також відбувається згідно з відповідними законами країн, де зафіксовано незаконне відтворення (поширення) творів.

Щиро сподіваємося, що Ви з повагою поставитеся до інтелектуальної праці інших і ще раз Вам вдячні!

Тих, хто не був Моїм народом,
Я назву Своїм народом.
Жінку, яку не любили,
Я назву коханою.

До Римлян 9 : 25

Передмова

У 1983 році я втратила роботу, чи, правильніше,— покинула її. Те чи те, або і те і те. У будь-якому разі я мала неповний робочий день і приходила до видавництва раз на тиждень, щоб розібратися з листами-дзвінками-зустрічами, які були частиною цієї роботи, а вдома редагувала рукописи.

Звільнитися було слушною думкою з двох причин. По-перше, я написала чотири романи, і всім було зрозуміло, що саме письменництво — моє покликання. Питання пріоритету — як можна водночас редагувати й писати,— було для мене дивним і передбачуваним; це те ж саме, що спитати: «Як можна одночасно викладати і творити?», «Як художник чи скульптор може виконувати свою роботу і керувати іншими?» Але багато в дечому редагування і письменництво конфліктувало.

Друга причина була менш амбіційною. Книжки, які я редагувала, не приносили купу грошей, навіть якщо під «купою» не розуміти «багато». Послужний список я мала вражаючий: письменники зі скандальним талантом (Тоні Кейд Бамбара, Джун Джордан, Гейл Джонс, Люсіль Кліфтон, Генрі Дюма, Леон Форрест); учені з оригінальними ідеями і власними дослідженнями («Глибокий переворот» Вільяма Гінтона, «Вони прийшли до Колумба» Івана Ван Сертіми, «Сексистське правосуддя» Карен де Кроу, «Захід і решта нас» Чинвейзу); публічні фігури, готові поділитися своїми відвертими спогадами (Анжела Девіс, Мохаммед Алі, Гью Ньютон). Коли мені здавалося, що потрібна якась книжка, я знаходила автора, який би її написав. Мій ентузіазм, який дехто підтримував, заглушали інші, посилаючись на байдужі результати продажів. Я можу помилятися, але навіть у кінці сімдесятих пошуки авторів, які б добре продавалися,

цінилися більше, ніж редагування рукописів або підтримка молодих чи старіючих авторів. Досить сказати, що я вирішила, що мені настав час жити як дорослий письменник: писати й отримувати за це гонорари. Не знаю, в яких коміксах я побачила це твердження, але радо за нього вхопилася.

Через кілька днів після останнього робочого дня я сиділа вдома, дивилася на річку Гудзон і розуміла, що починаю нервувати, а не заспокоюватись. Я переглянула список проблем, але не знайшла там нічого нового та невідкладного. Не пригадую, що було в тому ідеальному дні, в тій безтурботній ріці такого неспокійного. Я прислухалася до свого серця, а воно несамовито калатало в грудях. Я повернулася в будинок, щоб дослідити це відчуття, навіть паніку. Що таке страх, я знала, але це було щось геть інше. І раптом я зрозуміла: я була щасливою, вільною як ніколи. Дивне відчуття. Не екстаз, не задоволення, не насичення і не завершення. То була якась чиста насолода, суміш передчуття і впевненості. Початок «Коханої».

Зараз мені здається, що то був шок від звільнення, який змусив мене замислитися, що ж може означати для жінки свобода. У вісімдесятих навколо цього досі тривали дебати: рівна платня, рівне ставлення, доступні професії, школи… і вибір без ганьби. Виходити заміж чи ні. Мати дітей чи ні. І ці думки неминуче привели мене до іншої історії — історії чорних жінок у нашій країні, де шлюб не заохочували, унеможливлювали, робили протизаконним; де потрібно було обов’язково народжувати дітей, але «мати» їх, відповідати за них,— інакше кажучи, бути батьками,— було поза питанням, як і свобода. Обстоювання батьківства за умов, притаманних рабовласництву, було злочином.

Ідея мене захопила, але картина приголомшувала. Створення персонажів, які б могли продемонструвати інтелект і жорстокість цієї логіки, здавалося непосильним, доки я не пригадала книжку, яку видала, коли іще працювала. Вирізка з газети в «Чорній книзі» розповідала історію Маргарет Гарнер, молодої матері, яка втекла з рабства, але була заарештована за те, що вбила одну дитину (і намагалася вбити інших), бо не хотіла, щоб ті поверталися на

плантацію власника. Вона стала своєрідною знаменитістю в боротьбі проти закону про втеклих рабів, який вимагав повернення втікачів до їхніх власників. Її здоровий глузд і відсутність розкаяння привернули увагу не лише прихильників скасування цього закону, а й газет. Вона була прямодушною і, судячи з її коментарів, розумною, холоднокровною та готовою ризикнути всім заради свободи.

Історична Маргарет Гарнер — постать цікава, але письменника вона обмежує. Замало простору для уяви. Отже, доведеться вигадати її думки, запаяти їх у контекст, що відповідає історичній дійсності, але суворо фактів не дотримується, щоб можна було пов’язати його із сучасними проблемами свободи, відповідальності та «місця» жінки. Героїня має демонструвати невиправдане прийняття сорому та страху; погоджуватися з усіма наслідками дітовбивства; відстоювати власну свободу. Територія рабства страшна і недосліджена. Запросити читачів (і себе) до огидних краєвидів (прихованих, але не зовсім; похованих, але не забутих) означало поставити намет на кладовищі, де вночі виють привиди.

Я сиділа на ґанку, гойдалася на гойдалці, дивилася на величезні камені, знесені в купу, щоб стримати удари ріки. Над камінням через лужок йшла стежка, що вела до залізної альтанки, розташованої в тіні під деревами.

Вона вийшла з води, залізла на каміння і притулилася до альтанки. Чудовий капелюшок.

Отже, вона була від самого початку, і всі, крім мене, це знали,— пізніше ця фраза перетворилася на «Жінки в будинку це знали». Вона мала стати центральною постаттю роману: вбита, не вбивця, та, що втратила все і не мала права висловити свою думку. Вона не могла триматися осторонь, мала потрапити в будинок. Справжній будинок, не хатинку. В будинок з адресою, в якому жили колишні раби. Ніякого передпокою в будинку не буде, як і «вступу» до роману. Мені хотілося, щоб читача викрали, безжально кинули до незвичного середовища, і це стало б першим кроком до спільних переживань із героями книжки, яких також кидали з місця на місце, з місця на місце, без підготовки і без права вибору.

Було дуже важливо, щоб будинок мав ім’я, але не таке, як «Милий Дім» або інші назви плантацій. У ньому не мало бути жодного прикметника, який би вказував на затишок чи велич або дозволяв претендувати на аристократичне минуле. В даному разі лише номер будинку міг виділити його і відокремити від вулиці чи міста, відрізнити його від інших будинків чорних по сусідству, натякнути на перевагу, гордощі, притаманні колишнім рабам, які обзавелися власною адресою. Але будинок мусив мати і особистість,— про такі ми кажемо «будинок з привидами», і це означає, що особистість ця жахлива.

Намагаючись заглибитись у потаємні переживання рабів, я сподівалася передати відчуття того, що все під контролем і водночас поза ним; що вимогливий дух померлого може перетворити порядок і спокій повсякденного життя на суцільний хаос; що геркулесові зусилля забути можуть опинитися під загрозою, якщо пам’ять відчайдушно хоче лишатися живою. Переживанню рабства як власного досвіду не має заважати мова.

Я вдячна тій миті на березі обманливої річки, тому миттєвому відчуттю можливості, калатанню серця, самотності, небезпеці.
І дівчині в красивому капелюшку. І зосередженню, що настало потім.

№ 124 БУВ НЕДОБРОЗИЧЛИВИМ. Сповненим дитячої злоби. Жінки в будинку це знали, як і діти. Вже кілька років кожен мирився із цією злобою як тільки міг, але від 1873 року Сет і її донька лишилися єдиними жертвами. Бабуся, Бебі Сагз, померла, а сини, Говард і Баглар, утекли ще до того, як їм виповнилося тринадцять: після того, як від самого лише погляду розбилося дзеркало (це стало сигналом для Баглара); та щойно два крихітні відбитки дитячих долонь з'явилися на торті (сигнал для Говарда). Жоден з хлопчиків не став чекати, що буде далі: горнятко ще паруючого гороху, висипаного на підлогу; стежинка з розкришеного печива до самого порогу. Не схотіли вони чекати і коли запанує спокій: були періоди,— тижні, і навіть місяці,— коли нічого не траплялося. Ні. Вони відразу ж утекли, щойно будинок образив їх, і вдруге вони б такого не стерпіли. Втекли за два місяці, лишивши свою бабусю Бебі Сагз, матусю Сет і маленьку сестричку Денвер самих у сіро-білому домі на Блустоун-роуд. Номера на ньому тоді не було, бо Цинциннаті ще не настільки розрісся. Власне, минуло лише сімдесят років, відколи Огайо оголосив себе штатом, коли один брат, а за ним й інший запхав стьобану ковдру під капелюха, схопив черевики і тихесенько вислизнув геть із цього будинку, що уособлював собою живу злобу.

Бебі Сагз навіть голови не підняла. Вона чула, як пішли хлопці, але не ворухнулася. І не тому, що була хвора. Її дивувало, чому онукам знадобилося стільки часу, аби зрозуміти, що не кожен будинок на Блустоун-роуд схожий на їхній. Вона перебувала між мерзенністю життя і нікчемністю смерті, та ані саме життя, ані його завершення її не цікавили, і втеча двох хлопців її аж ніяк не налякала. Її минуле було таким самим, як і теперішнє,— нестерпним,— і оскільки вона знала, що смерть — то лише забуття, вона спрямовувала ту невеличку кількість енергії, що в неї лишилася, на роздуми про кольори.

— Покажи мені щось лавандове, якщо є. А якщо немає, то рожеве.

І Сет слухняно показувала, хай що то було: клаптик тканини чи власний язик. Зима в Огайо особливо важка, якщо зголоднів за кольорами. Події розгорталися лише на небі, втім, марно було сподіватися, що небокрай Цинциннаті сповнить життя радощами. Тож Сет і її дівчинка Денвер робили для старої все, що могли, і все, що дозволяв будинок. Разом вони вели безупинну боротьбу проти жорстокої поведінки цього місця, проти перекинутих відер з помиями, ляпанців по спині, смердючого повітря.

Бебі Сагз померла незабаром потому, як втекли хлопці, так і не виявивши зацікавленості ані до того, що вони пішли, ані до того, що мусить піти вона сама. Сет і Денвер одразу ж вирішили покласти край цькуванню, викликавши духа і притягнувши його до відповіді. Може, розмова, думали вони, обмін думками чи щось на кшталт цього допоможе. Тож вони взялися за руки і промовили:

— Приходь. Приходь. Можеш показатися.

Буфет зробив крок уперед, але більше нічого не сталося.

— Мабуть, бабуся Бебі не дозволяє,— припустила Денвер. Їй було десять років, і вона досі сердилася на Бебі Сагз, що та померла.

Сет розплющила очі.

— Сумніваюся.

— То чому ж вона не з’являється?

— Ти забула, яка вона маленька,— відповіла мати.— Їй і двох років не було, коли вона померла. Замала, аби щось зрозуміти.

— А може, вона і не хоче розуміти,— не погодилася Денвер.

— Може. От якби вона з’явилася, я б їй пояснила.— Сет відпустила доньчину руку, і вони разом відсунули буфет на місце, до стіни.

За вікном візник шмагнув коня батогом, змушуючи перейти на галоп, — саме так завжди робили місцеві, минаючи № 124.

— Вона хоч і дитина, а прокляття у неї сильні,— сказала Денвер.

— Не сильніші за моє кохання до неї,— відповіла Сет, і знову повернулися спогади. Приємна прохолода необробленого надгробка, до якого вона притулилася, піднявшись навшпиньки, широко розвела коліна, мов між ними була могила. Камінь був рожевий, як нігті, з украпленнями блискучих уламків. «Десять хвилин,— сказав він.— Маєш десять хвилин. Я зроблю безкоштовно».

Десять хвилин на шість літер. Іще б десять, і вона б отримала «ніжно» на додачу? Вона навіть не наважилася спитати, але потім часто думала, чи, бува, не було це можливо? Скажімо, двадцять хвилин чи пів години, і вона б мала вигравіюваним на надгробку своєї дитини все цілком,— те, що пастор каже на похоронах (усе, що і має бути сказано): «Ніжно кохана». Але вона отримала лише те, про що змогла домовитись, лише одне-єдине слово, яке мало значення. Думала, що цього вистачить, віддалася гравіювальнику серед могил, а його юний син дивився з таким старим гнівом на обличчі і з таким новим апетитом. Мало вистачити. Щоб відповісти іще одному пастору, іще одному аболіціоністу і місту, повному зневаги.

Шукаючи спокою для своєї душі, вона геть забула про іншу,— про душу своєї дівчинки. Хто б міг подумати, що мала може ховати в собі стільки люті? Виявилося, що віддатися серед могил гравіювальнику на очах у його сина — недостатньо. Їй не тільки довелося жити всі ці роки в домі, зараженому нестямою дитини, якій перерізали горлянку, ще й ті десять хвилин, які вона провела притиснутою до каменю кольору вранішньої зорі, усипаного зірковими блискітками, з широко розведеними, немов могила, колінами, виявилися довшими за все її життя, більш живими, більш пульсуючими, ніж кров дитини, якою, немов олією, просякли пальці.

— Можна переїхати,— якось запропонувала вона свекрусі.

— А в чому сенс? — запитала Бебі Сагз.— Тут повно будинків, сповнених негритянським сумом під самий дах. Нам іще пощастило, що наш дух — дитина. А якби прийшов дух мого чоловіка? Або твого? Не кажи мені нічого. Тобі пощастило. У тебе троє лишилося. Троє

тримаються за твою спідницю, і лише одне бешкетує на тому боці. Май вдячність. Я мала вісьмох. І всі до єдиного пішли від мене. Чотирьох забрали, чотирьох прогнали, і всі, гадаю, не дають комусь спокою.— Бебі Сагз потерла брови.— Моя першенька. Усе, що я пам’ятаю про неї,— як вона любила запечену скоринку хліба. Можеш таке уявити? Восьмеро дітей, і це все, що я пам’ятаю.

— Це все, що ви дозволяєте собі пам’ятати,— сказала їй Сет, а в самої одна дитина і лишилася: хлопців прогнало мертве маля, і пам’ять про Баглара почала вже блякнути. У Говарда, принаймні, голова була такої форми, що її навряд чи забудеш. Щодо іншого, то вона докладала всіх зусиль, або пам’ятати рівно стільки, щоб не було боляче. На жаль, розум не обдуриш.

Вона могла квапливо йти полем, майже бігти, щоб швидше дістатися помпи і скоріше змити з ніг ромашковий сік. Більше ні про що і думати не могла. Спогади про чоловіка, що йшов притиснути її до грудей, були такими ж мертвими, як і нерви на спині, де шкіра задубіла, немов дошка для прання. Не було ані натяку на запах чорнила чи вишневої смоли або дубової кори, з яких їх робили. Нічого. Лише вітерець, що холодив обличчя, коли вона бігла до води. А тоді, коли вона змивала ромашковий сік водою і ганчірками, розум був зайнятий лише цим соком,— тим, як необачливо вона зрізала шлях через поле, щоб не робити зайві пів милі, і помітила, як виросли бур’яни, лише тоді, коли запекли ноги, роздряпані аж до самих колін. І ще. Хлюпіт води, черевики і панчохи на стежці, де вона їх скинула; або Хлопчик, що сьорбав воду прямо з калюжі під її ногами, і раптом «Милий Дім», що крутився, крутився, крутився перед очима, і хоча вона ненавиділа кожен листочок на цій фермі, кричати не хотілося, і будинок поставав перед нею в усій своїй безсоромній красі. Він ніколи не мав такого жахливого вигляду, як насправді, і від цього їй навіть здавалося, що пекло не таке вже й погане. Гаразд, нехай там вогонь і сіра, та приховані вони за мереживними лісочками. Хлопці, що сиділи на найпрекрасніших сикоморах у світі. Їй ставало соромно — хіба ж можна пам’ятати чудові сикомори, що шелестіли своїми листочками, а не хлопців. Та хай би як вона намагалася, щоразу сикомори перемагали, і подарувати цього своїй пам’яті вона не могла.

Позбувшись останньої пелюстки, вона пішла до будинку, підхопивши по дорозі черевики і панчохи. Немов аби ще більше покарати її за спогади, на порозі футів за сорок від неї сидів Пол Ді, останній із чоловіків з «Милого Дому». І хоча вона ніколи б не сплутала його обличчя з жодним іншим, все одно спитала:

— Це ти?

— Те, що лишилося.— Встав він і посміхнувся.— Як ти, дівчино? Крім того, що боса?

Вона розсміялася, і сміх був вільним і молодим.

— Забруднила ноги отамечки. Ромашка.

Він скривився, немов проковтнув цілу ложку чогось гіркого.

— Навіть чути про неї не хочу. Завжди її ненавидів.

Сет згорнула панчохи і сунула до кишені.

— Заходь.

— Мені й на ґанку добре, Сет. Тут прохолодно.— Він знову сів і подивився на поле через дорогу, розуміючи, що всі його почуття відобразяться в очах.

— Вісімнадцять років,— тихо сказала вона.

— Вісімнадцять,— повторив він.— Присягаюся, що прокрокував їх усі. Не проти, якщо приєднаюся до тебе? — Він кивнув на її ноги і почав розшнуровувати свої черевики.

— Хочеш помити? Давай принесу тазок із водою.

І вона підійшла ближче, щоб пройти в дім.

— Е, ні. Ноги не можна розпещувати. Їм іще ходити і ходити.

— Ти не можеш піти просто зараз, Поле Ді. Маєш залишитися хоча б на трошки.

— Ну, може, трошки, щоб побачити Бебі Сагз. Де вона?

— Померла.

— Не може бути. Коли?

— Вісім років тому. Майже дев’ять.

— Важко було? Сподіваюся, вона померла не важкою смертю.

Сет похитала головою.

— Легесенько, як по маслу. Жити було важче. Шкода, що ти її не застав. Ти заради цього прийшов?

— Частково заради цього. Інша причина — ти. Але якщо по правді, зараз я усюди ходжу. Усюди мене запрошують сісти.

— Маєш гарний вигляд.

— Диявольська омана. Він дозволяє мені мати гарний вигляд, доки я погано почуваюся.— Він глянув на неї, і слово «погано» набуло іншого сенсу.

Сет посміхнулася. Так воно і було… завжди було. Усі чоловіки «Милого Дому», до і після Голлі, по-братньому загравали з нею, але так легенько, що важко було і зрозуміти.

Якщо не зважати на більш кудлате волосся й очікування в очах, він був такий само, як і в Кентуккі. Шкіра кольору персикової кісточки, пряма спина. Дивовижно, як чоловік з таким нерухомим обличчям так охоче посміхається, спалахує, жаліє тебе. Немов варто лише привернути його увагу, і він відчуватиме те ж саме, що й ти. Не встигнеш і оком - моргнути, як обличчя у нього змінюється — під шкірою воно дуже жваве.

— Не варто мене про нього питати, гаразд? Ти б сказав, якби щось було, еге ж? — Сет опустила очі на ноги і знову побачила сикомори.

— Сказав би. Звісно, сказав би. Зараз мені відомо не більше, ніж тоді. — «Якщо не враховувати маслоробку,— подумав він.— А цього знати тобі не потрібно».— Ти, певно, вважаєш, що він досі живий.

— Ні. Я вважаю його мертвим. Сподівання його живим не втримають.

— А якої думки дотримувалася Бебі Сагз?

— Такої ж, але її послухати, то всі її діти померли. Стверджувала, що відчула точний день і годину, коли кожен пішов із життя.

— А про Голлі що казала?

— Тисяча вісімсот п’ятдесят п’ятий. День, коли народилася моя дитина.

— Ти таки її народила? Не думав, що зможеш,— хмикнув він.— Утекла вагітною.

— Довелося. Не можна було чекати.— Вона опустила голову і пригадала, як мало шансів на це було. Якби не та дівчина, що шукала оксамит, нічого б не вийшло.

— Усе сама.— Він пишався нею, але вона його і дратувала. Пишався, що впоралася; дратувався, що для цього їй не знадобився ані Голлі, ані він.

— Майже сама. Але не зовсім сама. Мені допомогла білява дівчина.

— Отже, вона і собі допомогла. Благослови її Господь.

— Можеш переночувати у нас, Поле Ді.

— Щось не дуже наполегливо ти це пропонуєш. Сет поглянула через його плече на зачинені двері.

— Ні, я цілком щиро. Просто сподіваюся, що ти вибачиш мій дім. Заходь. Поговориш із Денвер, доки я щось приготую.

Пол Ді зв’язав черевики разом, перекинув через плече, пройшов за жінкою крізь двері прямо в море червоного мерехтливого світла і одразу ж завмер.

— Ти не одна? — прошепотів він, спохмурнівши.

— Буває,— відповіла Сет.

— Боже,— він відступив за двері, на ґанок.— Що тут у тебе таке зле?

— Воно не зле, просто сумне. Заходь. Зроби лише крок.

Він так поглянув на неї. Пильно. Пильніше, ніж тоді, коли вона вперше вийшла з-поза рогу дому з мокрими блискучими ногами, тримаючи в одній руці черевики і панчохи, іншою піднімаючи спідницю. Дівчина Голлі — зі сталевими очима й вилицями їм до пари. У Кентуккі він ніколи не бачив її волосся. І хоча зараз її обличчя було на вісімнадцять років старшим, ніж тоді, коли він її востаннє бачив, воно стало лагіднішим. Через волосся. Занадто нерухоме обличчя, щоб заспокоїти; райдужка набула того ж кольору, що і шкіра, яка на цьому нерухомому обличчі нагадувала маску з прорізаними для очей дірочками. Жінка Голлі. Вагітніла щороку, включно і з тим, коли вона сіла біля вогню і сказала, що тікатиме. Трьох своїх дітей вона уже посадовила у фургон до інших — у негритянський караван, що поїде за річку. Залишить їх у матері Голлі в Цинциннаті. Навіть у тісній халупці, нахилившись так близько до вогню, що можна було відчути тепло під її сукнею, він не помітив ані іскорки в її очах. Немов дві криниці, в які він ненароком заглянув. Навіть під маскою ці очі потрібно було прикрити, якось позначити, аби застерегти від порожнечі, що в них ховалася. Тож поки вона говорила, він дивився у вогонь. Повідомити про це мав би її чоловік, але його не було. Містер Гарнер помер, а у його дружини на шиї утворилася пухлина завбільшки із картоплину, і розмовляти вона більше не могла. Жінка нахилилася близько до вогню, наскільки це дозволяв вагітний живіт, і говорила із ним, Полом Ді, останнім із чоловіків з «Милого Дому».

На фермі їх було шестеро, Сет — єдина серед них жінка. Місіс Гарнер, ридаючи, як дитина, продала брата Пола, аби розрахуватися з боргами, які випливли, щойно вона стала вдовою. Тоді, щоб навести лад, приїхав шкільний учитель. Але те, що він накоїв, зламало ще трьох людей з «Милого Дому» і позбавило блиску очі Сет, лишивши дві бездонні криниці, в яких не відбивалося світло вогню.

Тепер сталь повернулася, і обличчя, пом’якшене волоссям, викликало достатньо довіри, щоб він зробив крок усередину і знову опинився в пульсуючому червоному світлі.

Вона мала рацію. Тут сумно. Він увійшов, і його накрило хвилею такої журби, що він мало не розплакався. Шлях до звичайного світла над столом здався дуже довгим, але він його пройшов, і пощастило, що очі лишилися сухими.

— Ти ж сказала, що вона померла легко. Легесенько, як по маслу,— нагадав він.

— Це не Бебі Сагз,— відповіла Сет.

— Хто ж тоді?

— Моя донька. Та, яку я відправила разом із хлопцями.

— Не вижила?

— Ні. Лишилася тільки та, яку я носила, коли довелося тікати. Хлопці теж пішли. Обидва втекли іще до смерті Бебі Сагз.

Пол Ді озирнувся на те місце, де його накрило журбою. Червоного уже не було, але повітря там немов коливалося від схлипувань.

«Може, це і на краще»,— подумав він. Якщо негр має ноги, він мусить їх використовувати. Засидишся, і хтось обов’язково знайде спосіб їх зв’язати. Отже… якщо хлопці пішли…

— Тут немає чоловіка? Ти сама?

— Зі мною Денвер,— відповіла вона.

— Тебе влаштовує?

— Влаштовує.

Вона відчула його скепсис і додала:

— Я готую в ресторані в місті. І ще трохи шию потайки.

Пол Ді посміхнувся, пригадавши її сукню. Сет було тринадцять, коли вона з’явилася в «Милому Домі», а в очах уже була сталь. Її дуже вчасно подарували місіс Гарнер, яка через високі принципи свого чоловіка втратила Бебі Сагз. П’ять чоловіків із «Милого Дому» подивилися на нову дівчину і вирішили дати їй спокій. Вони були молодими і так зголодніли за жінками, що почали навідуватися до телиць. Але дівчині вони дали спокій, хоча кожен готовий був битися, аби вона дісталася саме йому. Вона вибирала цілий рік — довгий, напружений рік, що хлопці крутилися на сінниках і марили нею уві сні. Рік знемоги, коли зґвалтування здавалося єдиною розрадою. Обмеження, яких вони зазнавали, існували лише тому, що вони були чоловіками з «Милого Дому» — тими, ким похвалявся містер Гарнер перед іншими фермерами, а ті лише застережливо хитали головами.

— Усі ви маєте хлопців,— казав він.— Малих хлопців, старших хлопців, вередливих хлопців, хтивих хлопців. А в «Милому Домі» усі мої негри — чоловіки, усі до одного. Я їх такими купив, такими і виховав. Усі вони чоловіки.

— Стережися, Гарнере. Не можна, аби негри були чоловіками.

— Коли ви боїтеся, то не можна,— широко посміхався Гарнер.— Але якщо ви самі чоловіки, то захочете, щоб і негри теж були чоловіками.

— Я б і близько до моєї дружини негра не підпустив.

Саме таку реакцію Гарнер і обожнював, на неї і чекав.

— Я до твоєї також не підпустив би,— казав він.— І я також.—
І завжди запановувала пауза, доки сусід, чи незнайомець, чи торговець, чи шурин — хай би хто то був — не второпав, про що мова. А тоді виникала запекла сварка, навіть іноді й бійка, і Гарнер повертався додому весь покритий синцями і дуже задоволений, бо ще раз продемонстрував, хто такий справжній кентуккієць: людина доволі сильна і розумна, щоб називати власних негрів чоловіками.

Отак вони і жили: Пол Ді Гарнер, Пол Еф Гарнер, Пол А Гарнер, Голлі Сагз і Сіксо, дикун. Усім було за двадцять, жінок не мали, ходили до корів, мріяли про зґвалтування, крутилися на сінниках, чухали стегна і чекали на нову дівчину, яка мала замінити Сагз, коли ту викупив Голлі: п’ять років відпрацьовував за неї по неділях. Може, саме тому дівчина і обрала його. Двадцятиоднорічний чоловік, який так кохав свою матусю, що пожертвував п’ятьма роками відпочинку, аби та могла присісти,— це неабияка рекомендація.

Вона чекала рік. А чоловіки «Милого Дому» ґвалтували корів і теж чекали. Вона обрала Голлі і для першої ночі з ним крадькома пошила собі сукню.

— Хіба не лишишся хоча б на трошки? За один день вісімнадцять років не надолужити.

Із темряви кімнати, де вони сиділи, до блакитнобілих шпалер на другому поверсі піднімалися білі сходи. Пол Ді бачив лише початок шпалер: стримані жовті цяточки серед завірюхи квіточок на блакитному тлі. Сяючий білий колір поручнів і сходів так і змушував дивитися в той бік. Усі його почуття підказували, що повітря над сходами зачароване і дуже ненадійне. Втім, дівчина, що вийшла з того повітря, була кругленькою і чорненькою, з обличчям стривоженої ляльки.

Пол Ді поглянув на дівчину і перевів погляд на Сет.

Та посміхнулася і сказала:

— Оце і є моя Денвер. Це Пол Ді, люба, з «Милого Дому».

— Добрий ранок, містер Ді.

— Гарнер, дитинко. Пол Ді Гарнер.

— Так, сер.

— Радий тебе бачити. Останнього разу, коли я зустрічав твою маму, ти штовхалася у неї під сукнею.

— І досі б так робила,— посміхнулася Сет,— якби дати їй волю.

Денвер зупинилася на останній сходинці, і раптом їй стало гаряче і соромно. Вже давно ніхто не сидів за їхнім столом. Та й до того заходили тільки побожна білошкіра жінка, пастор, представник якоїсь організації та репортер, і хоча голоси їхні були співчутливими, огида в очах виказувала, що вони брешуть. Уже дванадцять років, ще відтоді, коли була жива бабуся, до них не заходив ніхто, не кажучи вже про друзів. Жодного чорношкірого. І такого чоловіка не було точно — зі шкірою кольору лісового горіха, занадто довгим волоссям, без зошита, без вугільного олівця, без апельсинів, без питань. Такого, з яким би мама хотіла поговорити і навіть черевиків не взула, коли його побачила. Вона мала такий вигляд, та й поводилася, немов дівчисько, куди й поділася та спокійна та гордовита жінка, яку Денвер знала все своє життя. Та, яка ніколи не відводила погляд, не відвела і тоді, коли кінь забив чоловіка до смерті прямо перед рестораном Соєра, де вона працювала; дивилася і тоді, коли свиноматка почала їсти власних нащадків. А коли дух дитини підхопив Хлопчика і кинув його об стіну з такою силою, що у того переламалися обидві ноги і вискочило око, і цуценя забилося в конвульсіях і прикусило собі язика, мама також не відвела очей. Узяла молоток, стукнула песика, щоб той знепритомнів, витерла кров і слину, вставила око в очницю і вправила кістки. Тварина отямилася і мовчки невпевнено, скоріше через ненадійне око, аніж через понівечені ноги, пошкутильгала геть, і більше ані зима, ані літо, ані дощ, ані посуха не могли загнати його до будинку.

А тепер ця жінка, якій вистачило духу допомогти собаці, оскаженілому від болю, гойдала ногами і не дивилася на власну доньку. Немов тіло її було таким великим, що важко було і витримати це видовище. До того

ж, ані на ній, ані на ньому черевиків не було. Сором’язлива і розчервоніла Денвер тепер почувалася іще і самотньою. Гостро відчула всі втрати: спершу брати, потім бабуся,— і були вони ще серйознішими через те, що жодна дитина не хотіла погратися з нею чи то повисіти вниз головою на поручнях їхнього ґанку. Це не мало значення, аж доки мама не відверталася від неї, от як зараз, і Денвер дуже захотілося, аби привид дитини утнув якусь лиху витівку.

— Гарненька юна леді,— сказав Пол Ді.— Гарненька. У неї таткове приємне обличчя.

— Ви знали татка?

— Знав. Добре знав.

— Він знав, мамо? — Вона ледь не піддалася спокусі змінити своє ставлення до цього чоловіка.

— Звісно, він знав твого татка. Я ж тобі казала, він з «Милого Дому».

Денвер сіла на нижню сходинку. Більше йти було нікуди. Оці двоє казали «твій татко» і «Милий Дім» так, що відразу ставало ясно, що то мало відношення лише до них, аж ніяк не до неї. Навіть відсутність власного батька не мала до неї жодного відношення. Колись ця відсутність належала бабусі Бебі — гірко оплакуваний син, бо саме він викупив її звідти. Потім то був відсутній мамин чоловік. А тепер він перетворився на відсутнього друга цього чоловіка з карими очима. Лише тим, хто знав батька («добре знав»), можна було привласнити його відсутність. Лише ті, що жили в «Милому Домі», могли пам’ятати, перешіптуватися і скоса поглядати одне на одного. І знову вона подумала про витівки привида,— тепер його злоба змушувала її хвилюватися, а не виснажувала. Не виснажувала.

— А у нас тут живе привид,— сказала вона, і це спрацювало.

Куди й поділися ті двоє. Мама припинила гойдати ногами і поводитися як дівчисько. З очей чоловіка, заради якого вона і поводилася як

дівчисько, випарувалися спогади про «Милий Дім». Він кинув погляд на білосніжні сходи позаду неї.

— Я про це чув,— сказав він.— Але мама сказала, що він сумний. Не злий.

— Ні, сер,— погодилася Денвер.— Не злий. Але і не сумний.

— Який же тоді?

— Докірливий. Самотній і докірливий.

— Це так? — повернувся Пол Ді до Сет.

— Не знаю, чи самотній,— відповіла мама Денвер.— Може, шалений, але не думаю, що він може бути самотнім, коли кожну хвилину проводить із нами.

— Мабуть, маєте те, що йому потрібно.

Сет знизала плечима:

— Це ж лише немовля.

— Моя сестричка,— сказала Денвер.— Померла в цьому будинку.

Пол Ді почухав щетину на підборідді.

— Нагадує мені оту безголову наречену позаду «Милого Дому». Пам’ятаєш, Сет? Постійно блукала в лісі.

— Як я можу забути? Стільки хвилювань було через неї…

— Чому всі, хто втік з «Милого Дому», тільки про нього й балакають? Був би він таким милим, ви б, напевне, там лишилися.

— Дівчино, до кого це ти так розмовляєш? Пол Ді розреготався.

— Справді, справді. Вона має рацію, Сет. Не таким уже й милим він був до нас, і точно не домом,— похитав він головою.

— Але ж ми там жили,— сказала Сет.— Усі разом. Тож і пригадується, хочеться того чи ні,— вона здригнулася. По шкірі пішли сироти, але вона провела рукою і приспала їх.— Денвер,— сказала доньці,— розпали плиту. Не можна ж залишити друга в себе й не нагодувати.

— Не завдавайте собі клопоту через мене,— заперечив Пол Ді.

— Хіба ж хліб — то клопіт? Усе інше я приношу з роботи. Коли вже я працюю там від світанку до полудня, то хоч вечерю додому можу принести? Від щуки не відмовишся?

— Якщо вона від мене не відмовиться, то і я від неї теж.

«Знову за своє»,— подумала Денвер. Вона повернулася до них спиною і так сердито поворушила вогонь, що той мало не згас.

— Чому б вам не переночувати в нас, містере Гарнер? Ви з мамою всю ніч би проговорили про «Милий Дім».

Сет зробила два швидкі кроки до плити, але схопити Денвер за комір не встигла: дівчина нахилилася вперед і розплакалася.

— Що з тобою? Не знала, що ти можеш так поводитися.

— Дай їй спокій,— сказав Пол Ді.— Вона ж мене зовсім не знає.

— То ж бо й воно. Хіба можна так перед незнайомими? Ну, дитинко, що таке? Щось сталося?

Але Денвер так трусило, і вона так схлипувала, що навіть сказати нічого не могла. Усі сльози, не пролиті за дев’ять років, градом котилися на вже цілком жіночі груди.

— Більше не можу. Більше не можу.

— Чого не можеш? Чого?

— Не можу тут жити. Не знаю, куди йти і що робити, але тут жити більше не можу. Ніхто з нами не розмовляє. Ніхто не заходить. Хлопцям я не подобаюсь. І дівчатам також.

— Люба, люба…

— Що вона таке каже, як це ніхто з вами не розмовляє? — запитав Пол Ді.

— Це через дім. Люди не…

— Ні! Не через дім. Через нас! Через тебе!

— Денвер!

— Облиш її, Сет. Молодій дівчині важко жити в домі з привидами. Це дуже нелегко.

— Легше, ніж інше.

— Поміркуй, Сет. Я дорослий чоловік, який уже все побачив і все зробив, і кажу тобі, що це не легко. Може, вам варто переїхати? Кому належить будинок?

Понад плечима Денвер Сет кинула на Пола Ді крижаний погляд.

— А тобі що до того?

— Тобі не дозволяють піти?

— Ні.

— Сет.

— Ніяких переїздів. Ніяких утеч. Усе добре і так.

— Ти казатимеш мені, що все і так добре, незважаючи на цю дитину, що божеволіє від страху?

У домі щось хруснуло, і в уважній тиші, що запанувала, заговорила Сет:

— У мене дерево на спині та привид у будинку, і між ними немає нічого, крім доньки, яку я тримаю у своїх руках. Більше ніяких утеч. Не можна тікати від того, чого немає. Більше не тікатиму, хай би що там було. Одного разу я це зробила, і мені довелося заплатити, і я скажу тобі, Поле Ді Гарнере: це мені дорого коштувало! Чуєш? Це мені дорого коштувало. А тепер сідай і повечеряй з нами або дай нам спокій. Пол Ді витяг із жилета невеличкий капшук із тютюном і зосередився на його вмісті та на вузлику на стрічці, а Сет тим часом відвела Денвер до кімнати, суміжної з просторою вітальнею, де він сидів. Цигаркового паперу він не мав, тож крутив капшук і прислухався, як за відчиненими дверима Сет заспокоювала доньку. Коли жінка повернулася, на нього і не глянула, пройшла прямо до маленького столу поряд із плитою. Стала до нього спиною, і він отримав змогу роздивитися її волосся, яке так кортіло побачити, не відволікаючись на обличчя.

— Що за дерево на спині?

— Га? — Сет поставила на стіл миску і потяглася за борошном.

— Що за дерево у тебе на спині? Чи в тебе щось на спині росте? Я на твоїй спині нічого не бачу.

— Але воно там є.

— Хто тобі сказав?

— Біла дівчина. Саме так вона це назвала. Я його ніколи не бачила і не побачу. Але вона сказала, що саме так воно і є. Черемшина. Стовбур, гілки, навіть листя є. Маленьке листя черемшини. Але то було вісімнадцять років тому. Уже б давно та черемшина достигла.

Сет лизнула вказівного пальця. Швидко, легенько торкнулася плити. Провела пальцем по борошну, розбиваючи його на окремі купки, шукаючи кліщів. Не знайшла, насипала соди і солі в зігнуту долоню

і витрусила до борошна. Відкрила бляшанку і зачерпнула топленого жиру. Спритно обтерла руку об борошно, змішавши його з жиром, лівою рукою бризнула води і замісила тісто.

— У мене було молоко,— сказала вона.— Я була вагітною Денвер, але для моєї маленької дівчинки молоко було. Я іще годувала її, коли відіслала з Говардом і Багларом.

Вона вже розкочувала тісто дерев’яною качалкою.

— Мій запах можна було почути задовго до того, як я покажуся. А коли вже мене бачили, то бачили і краплі молока на сукні. Нічого не могла вдіяти. Знала лише, що маю зберегти молоко для моєї дівчинки. Ніхто б не зміг піклуватися про неї краще за мене. Ніхто б не нагодував її швидко, і не прибрав би груди, коли вона наїлася, але навіть я сама цього іще не зрозуміла. Ніхто не знав, що вона не стравлює, якщо тримати її стовпчиком біля плеча, тільки коли лежить на моїх колінах. Ніхто не знав цього, крім мене, і ніхто не мав для неї молока, крім мене. Так я і сказала жінкам у візку. Наказала намочити клаптик тканини в солодкій воді та дати їй посмоктати, щоб не забула мене, коли я приїду через кілька днів. Тоді і молоко буде, і я буду поруч.

— Чоловіки не багато знають про це,— сказав Пол Ді, повертаючи капшук до кишені жилету,— але їм добре відомо, що немовля довго без матері не витримає.

— Тоді вони знають, що це таке — відіслати дітей, коли груди у тебе повні.

— Ми говорили про дерево, Сет.

— Коли я від тебе пішла, прийшли ті хлопці і забрали моє молоко. Саме за ним і приходили. Перевернули мене догори ногами і забрали. Я поскаржилася місіс Гарнер. У неї була пухлина, і говорити вона не могла, але з її очей котилися сльози. Ті хлопці дізналися, що я на них поскаржилася. Шкільний учитель пошматував мені спину, а коли вона загоїлася, перетворилася на дерево. Досі там росте.

— Стьобали тебе батогом?

— І забрали молоко.

— Били тебе, вагітну?

— І забрали моє молоко!

На деці лежали рядками пухкі білі кружальця тіста. Сет іще раз торкнулася плити мокрим пальцем. Відчинила дверцята духовки і поставила деко з перепічками. А коли піднялася від жару, відчула позаду Пола Ді, і руки його були у неї під грудями. Вона випрямилася і зрозуміла,— але відчути цього так і не змогла,— що він притиснувся щокою до гілок її черемшини.

Навіть сам того не бажаючи, він став тим чоловіком, що міг зайти до будинку і змусити жінок плакати. Бо з ним, у його присутності, вони могли це собі дозволити. Було в його поведінці щось таке, що викликало довіру. Жінки бачили його, і їм хотілося плакати: розказати, як болить у грудях, і коліна теж болять. Сильні і мудрі жінки бачили його і розказували йому таке, що зазвичай розказують лише одна одній: як минають етапи життя, як бажання в них раптом непомірно зростало, ставало більш жадібним і диким, ніж тоді, коли їм було п’ятнадцять, і як воно огортало їх, засмучувало; потайки вони бажали померти — щоб звільнитися, і що нічний сон був для них ціннішим за будь-який день. Малі дівчата підходили нишком, щоб сповідатися або описати, якими гарно вбраними були друзі в їхніх мріях. Тож хоча він і не розумів, чому все це відбувається, він не здивувався, коли у вогонь закрапали сльози Денвер. Не здивувався і тоді, коли через п’ятнадцять хвилин, розказавши про вкрадене молоко, розплакалася її мати. Він стояв позаду, нахилившись до неї, вигнувши тіло доброю аркою, і тримав у долонях її груди. Потерся щокою об її спину і так дізнався про її смуток, про його коріння, його товстий стовбур і заплутані гілки. Він підніс пальці до гачків її сукні і зрозумів, навіть не бачачи і не чуючи зітхань, що сльози потекли швидше. І коли верхня частина сукні зісковзнула на стегна, і він побачив скульптуру, на яку перетворилася її спина, яка тепер нагадувала декоративний виріб коваля, занадто пристрасний, щоб виставляти його на публіці, тільки

і сказав: «Боже, дівчино!». І не заспокоївся, доки не торкнувся кожного рубчика, кожного листочка губами, але відчути Сет нічого не змогла, бо шкіра на спині уже багато років була мертвою. Втім, вона зрозуміла, що нарешті відповідальність за її груди була в інших руках. Чи буде трохи місця, міркувала вона, трохи часу, якийсь спосіб зупинити всі події, відсунути всі справи до кутів кімнати і просто постояти отак кілька хвилин, оголеною від плечей до талії, не відчуваючи тягаря грудей, що знову пахли вкраденим молоком і печеним хлібом? Може, це єдиний раз, коли вона може завмерти посеред приготування вечері — навіть не відходячи від плити — і відчути біль, який має бути в спині. Довіритися і пригадати, тому що останній чоловік з «Милого Дому» стояв поруч, щоб підхопити її, якщо почне тонути?

Плита не здригнулася, розжарюючись. У сусідній кімнаті не ворушилася Денвер. Не було більше пульсуючого червоного світла, а Пол Ді не тремтів від 1856 року, коли тремтів вісімдесят три дні поспіль. Замкнений, закований у кайдани, а руки трусилися так, що він ані покурити, ані почухатися не міг. Тепер він знову тремтів. Цього разу підвели ноги. Він не одразу зрозумів, що тіпалися вони не через хвилювання, а тому, що коливалися і скреготіли мостини, і рухалась не лише підлога. Здригався сам будинок. Сет зісковзнула вниз і спробувала надягти сукню. Рачки, немов усіма своїми кінцівками хотіла утримати будинок на землі, виповзла Денвер. В очах у неї був жах, на вустах — ледь помітна посмішка.

— Чорт забирай! Заспокойся! — кричав Пол Ді, падаючи і хапаючись за те, що було під рукою.— Облиш це місце! Геть звідси! — На нього посунувся стіл, та він схопив його за ніжки. Йому якось удалося підвестися, він зігнувся і, тримаючи стола за дві ніжки, почав крушити все навколо і кричати на будинок, що кричав на нього: — Хочеш битися? Давай! Чорт забирай! Їй і так уже дісталося від тебе. Годі!

Тремтіння стало не таким несамовитим, перейшло в окремі здригання, але Пол Ді махав столом, доки все зовсім не заспокоїлося. Важко дихаючи, спітнілий чоловік притулився до стіни ліворуч від буфета. Сет так і лишилася скорченою біля плити, притуляючи до грудей урятовані черевики. Усі троє — Сет, Денвер і Пол Ді — дихали

в одному ритмі, немов одна втомлена людина. Дихання іншої істоти було не менш утомленим.

Він зник. Денвер у тиші підійшла до плити. Розсунула попіл і витягла з духовки деко з перепічками. Шафа з варенням завалилася, і все, що в ній було, зсунулося в купу на нижній полиці. Вона взяла слоїк, пошукала тарілку, знайшла половинку біля дверей. Віднесла все на сходинки ґанку і сіла там.

Ті двоє піднялися нагору. Ступали легко, нечутно. Піднялися білими сходами і лишили її саму внизу. Дівчина відкрутила дротинку з кришки, відкрила слоїка. Під кришкою був клаптик тканини, а під ним тоненький шар воску. Вона зняла його і налила варення на половинку тарілки. Узяла перепічку і зчистила чорну скоринку. Від м’якої білої серединки пішла пара.

Вона сумувала за братами. Зараз Баглару було б двадцять два, а Говарду — двадцять три. Хоча вони і поводилися з нею ввічливо, коли були в гарному настрої, навіть дозволили спати на другому поверсі ліжка, вона не забула, як було раніше: яке задоволення отримувала, коли сиділа між ними на білих сходах,— між колінами Говарда і Баглара,— а вони розказували моторошні історії про відьом, і вона мало не помирала від жаху. І Бебі Сагз розказувала у вітальні свої історії. Вдень від Денвер пахло корою, а вночі — листям, бо вона так і не повернулася спати до своєї старої кімнати, коли втекли брати.

А тепер мама була нагорі з чоловіком, що прогнав єдине товариство, яке вона мала. Денвер занурила шматочок хліба у варення. Повільно, методично, з нещасним видом вона його з’їла.

НЕ КВАПЛЯЧИСЬ, АЛЕ І НЕ ГАЮЧИ ЧАСУ, Сет і Пол Ді піднялися білими сходами. Приголомшений тим, як йому пощастило знайти її дім і її саму в ньому, і тим, що вони певно кохатимуться, Пол Ді провалився в спогади на двадцять п’ять років тому.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ